

Tematika a Nyelvtörténet I–II. című előadáshoz osztatlan tanárszakosoknak

A kurzus célja:

Az előadás bevezeti a hallgatókat a nyelv történeti szemléletébe, s megismerteti őket a nyelvi változás főbb kérdéseivel. A hallgatók áttekintést kapnak a nyelvi változások okrendszeréről valamint a magyar nyelv részrendszereinek főbb történeti változásairól.

1. A nyelvi változás

A történeti nyelvészet mibenléte, viszonya a leíró és az általános nyelvészethez, a történeti nyelvészet módszerei.

A történeti nyelvészet előzményei: mítoszok és mondák a nyelv(ek) keletkezéséről; a történeti nyelvtudomány kialakulása; történeti nyelvészet kontra (?) leíró nyelvészet.

A nyelvi változás kérdésköre nyelvfilozófiai szempontból. Állandóság és változás dialektikája a nyelvben. A nyelvi változások potencialitásai és realizációi. Változás és fejlődés kérdése a nyelvben.

A nyelvi változások **nyelven kívüli** külső okai (gazdasági, társadalmi-politikai, földrajzi, fiziológiai stb. okok).

A nyelvi változások **nyelvi** külső okai (szub- vagy szupersztrátumhatás, ill. areális érintkezés). A kétnyelvűség és a nyelvi interferencia kérdésköre. A nyelvi kölcsönzés elméleti kérdései, példák a nyelvi kölcsönzés különböző típusaira a dunai nyelvészövetségből.

A nyelvi változások **nyelven belüli** okai: a gondolkodás fejlődéséből fakadó okok; a nyelvi rendszerből fakadó okok (az analógia fogalma, hatásmechanizmusa, típusai; a kommunikációból fakadó teleologikus változási tényezők (érthetőbb, pontosabb, világosabb közlésre való törekvés /újrajelölések, a zavaró homonímia megszüntetése/; a gazdaságosságra, ökonómiára való törekvés; az esztétikai igényességre való törekvés, a nyelvi tabu és a tabukerülés

A nyelvi változások körülményei (a változások társadalmisága és területisége; egységesülés és elkülönülés a nyelvben).

A nyelvi változások jellege (lassú és gyors változások, spontán és tudatos változások, a régi és az új küzdelme a nyelvben: archaizmus és neologizmus).

2. A magyar nyelv története

A magyar nyelvtörténet korszakai.

A magyar hangrendszer történeti fejlődése. Hangváltozások: Fonologizálódás, defonologizálódás, függő összeolvadás. Szabályos hangváltozások és az asszociációs változások. A hangváltozások okai. A változások terjedése: a lexikális diffúzió.

A szavak fonológia szerkezete az ősmagyar kor elején.

A mással- és a magánhangzórendszer változása az ősmagyar korban.

A hangzóközi zárhangok és zárhangkapcsolatok alakulásának relatív kronológiája.

A szóvégi redukálódás.

Az ómagyar kor főbb hangváltozásai.

A magyar morfémarendszer történeti fejlődésnek vázlata. A nyelvi jelek legfontosabb tulajdonságai. A szavak morfológiai szerkezete az ősmagyar kor elején. Morfológiai alapfogalmak

A szótövek történeti változásai.

A magyar szóképzés története. A képzők élete, poliszemantizmusa.

A névszóragozás történeti fejlődése.

A szóalkotás története. A szóképzés és a szóösszetétel. A rag- és jelszilárdulás, a szórövidítés és a rövidítéses továbbképzés, a mozaikszó-alkotás, a szóelvonás, a szóhasadás és a szóvegyülés (kontamináció).

A szójelentés változásai.

A jelentésváltozás kommunikációs okai. A jelentésváltozások külső és belső okai. A jelentésváltozás osztályozása a jelentésváltozás lefolyásának módja szerint: névátvitel és jelentésátvitel (hasonlóság és érintkezés alapján). A szóhangulat változása.

Mondattörténet

A tagolt mondatok, a mondatrészek és a szófajok kialakulása. A szófaji változás történeti kérdései. A névutók és az igekötők keletkezése.

A magyar nyelv szókészletének főbb rétegei.

Alapnyelvi eredetű szavak nyelvünkben.

Jövevényszók, vándorszók, nemzetközi szók.

Íráni, török, szláv, német latin és újlatin jövevényszavak nyelvünkben.

Az előadások anyaga részben tartalmazza a fenti témaköröket, a felkészüléshez emellett a következő munkákat, ill. azok megfelelő fejezeteit ajánljuk:

Róna-Tas András: A nyelvrokonság. Budapest 1978.

Benkő Loránd: A történeti nyelvtudomány alapjai. Budapest 1988.

Bynon, Theodora: Történeti nyelvészet. Budapest, 1997.

Bárczi - Benkő - Berrár: A magyar nyelv története. Budapest 1967. (és a további kiadások)

Kiss Jenő – Pusztai Ferenc: Magyar nyelvtörténet. Bp. 2003. Osiris.

Tanulmányok:

Bárczi Géza: A finnugor zárhangok ősmagyar kori történetéhez. *NytörtTgy.* I-II. 73-84.

Berrár Jolán: Az összetételek történeti vizsgálatához. *MNy.* 51. [1955] 80-3.

E. Abaffy Erzsébet: Szóvégrendszerünk az ős- és az ómagyar korban. A szóvégi redukálódás. Magyar nyelvtörténet. Tanulmánygyűjtemény. Szerk. E. Abaffy Erzsébet I-II. Bp. 1976., III-IV. Bp. 1977. (= *NytörtTgy.*) I-II. 4-17.

Kiss Lajos: Műveltségszók, vándorszók, nemzetközi szók. *MNy.* LXII, 179-88.

Mészöly Gedeon: A *-nyi* képző eredete. *NyK.* XL, 298-327. (ÓmSzöv. 140-144.)

Pais Dezső: Kérdések és szempontok a szóösszetételek vizsgálatához. *MNy.* XLVII. 135-54.

Papp István: Az ősi szófajok. *NytörtTgy.* III-IV. 201-8.

Sebestyén Árpád: A magyar nyelv névutórendszere. Bp. 1965. 187-99. (A névutós szerkezetek keletkezése)

Zsirai Miklós: Alapszó-besugárzás a szóképzésben. *MNy.* 41. [1945]: 1-11.

Az előadást egy PPT-alapú diásorozat támogatja. Az órák látogatása ezért értelemszerűen sokat segít a vizsgára való eredményes felkészülésben, de fel lehet készülni a megadott szakirodalomból is. Ez utóbbi felkészülést választva is kötelező azonban az előadások legalább felén (6 előadáson) részt venni.

A számonkérés módja: szóbeli vizsga.

Dr. Forgács Tamás
egyetemi tanár